

Date: 7th October-2026

LOTIN TILIDAN KELIB CHIQQAN LINGVISTIK TERMINLAR:
ULARNING ETIMOLOGIYASI, SHAKLLANISHI VA DERIVATSION
XUSUSIYATLARI

Samarqand davlat chet tillar instituti 2-kurs talabasi

Zoirjonova Malikabonu Jaxongir qizi

Ingliz tili o'qitish metodikasi kafedrası

o'qituvchisi L.A.Mannobova hammuallifligida yozildi

Annotatsiya (O'zbek Tilida): *Maqolada ingliz tilidagi lingvistik va tilshunoslik ta'limida qo'llanadigan terminlarning etimologik manbalari hamda derivatsion xususiyatlari tahlil qilinadi. Lotin tilining Yevropa ilmiy va ta'limiy an'alaridagi tarixiy mavqei terminologik birliklarning shakllanishi va tarqalishi bilan bog'liq holda yoritiladi. Tadqiqotda bevosita lotin tilidan o'zlashgan birliklar, lotin tili yoki fransuz tili kabi vositachi tillar orqali tarqalgan terminlar hamda yunoncha asosga ega xalqaro terminlar o'zaro farqlanadi. Suffiksatsiya, prefiksli tuzilmalar, asosning morfologik o'zgarishi va o'zlashma birliklarning zamonaviy ingliz tilidagi morfologik integratsiyasi ko'rib chiqiladi. Tahlil tarixiy etimologiya bilan hozirgi til nuqtayi nazaridan so'z yasallishini bir-biridan farqlash zarurligini ko'rsatadi.*

Kalit so'zlar: *lotin tili, lingvistik terminologiya, lingvistik termin, etimologiya, derivatsiya, termin-element, o'zak morfema, so'z yasallishi, suffiksatsiya, prefiksatsiya, ingliz tili.*

Аннотация (На Русском Языке): *В статье рассматриваются этимологические источники и деривационные особенности лингвистических терминов и терминов, используемых в преподавании языка в английском языке. Историческая роль латинского языка в европейской научной и образовательной традиции анализируется в связи с формированием и распространением терминологических единиц. Разграничиваются термины, непосредственно заимствованные из латинского языка, единицы, распространившиеся через латинский язык или языки-посредники, включая французский, и международные термины греческого происхождения. Особое внимание уделяется суффиксации, префиксальным структурам, морфологическим изменениям основы и интеграции заимствованных единиц в современную английскую морфологическую систему. Подчеркивается необходимость отличать историческую этимологию от синхронного словообразовательного анализа.*

Ключевые слова: *латинский язык, лингвистическая терминология, лингвистический термин, этимология, деривация, терминологический элемент, корневая морфема, словообразование, суффиксация, английский язык.*

Date: 7th October-2026

Abstract (In English): *This article examines the etymological sources and derivational features of linguistic terms and language-teaching terminology in English. The historical role of Latin in European scholarly and educational traditions is discussed in relation to the formation and dissemination of terminology. The study distinguishes terms borrowed directly from Latin, terms transmitted through Latin or intermediary languages such as French, and international terms whose ultimate origins are Greek. It also considers suffixation, prefixal structures, stem alternations, and the morphological integration of borrowed items into present-day English. The analysis demonstrates why historical etymology should be distinguished from synchronic word-formation analysis.*

Keywords: *Latin, linguistic terminology, linguistic term, etymology, derivation, term element, root morpheme, word formation, suffixation, English.*

1. KIRISH

Ilmiy terminologiya har qanday fan sohasida tushunchalarni nomlash, tasniflash va ular haqida aniq axborot almashish uchun xizmat qiladigan muhim til vositasidir. Lingvistik terminlar tilning tovush tizimi, grammatik qurilishi, lugʻat tarkibi, maʼno va nutq faoliyati kabi hodisalarni ilmiy jihatdan tavsiflash imkonini beradi. Terminlarning kelib chiqishi va tuzilishini oʻrganish nafaqat ularning tarixini aniqlash, balki zamonaviy terminologik tizimda qanday ishlashini tushunish uchun ham zarur.

Lotin tili Yevropa ilmiy tafakkuri va terminologik tizimlarining tarixiy rivojlanishida muhim oʻrin tutgan tillardan biridir. Gʻarbiy Rim imperiyasi qulaganidan keyin ham lotin tili Gʻarbiy Yevropada oʻz mavqeyini saqlab qolib, oʻrta asrlar davomida taʼlim, diniy faoliyat, ilmiy muloqot va yozma madaniyatning asosiy vositalaridan biri sifatida qoʻllanilgan. Universitet taʼlimining lotin tiliga tayanishi, ilmiy asarlarning ushbu tilda yaratilishi va turli hududlardagi olimlar oʻrtasidagi ilmiy aloqalarda uning vositachi til vazifasini bajarishi lotin tilining Yevropa ilmiy muhitidagi mavqeyini mustahkamlagan (Fransen, 2017; Dictionary of Medieval Latin from British Sources, “The Language”).

Lotin tilining ilm-fan rivojidagi tarixiy ahamiyati faqat ilmiy axborotni uzatish vositasi boʻlganligi bilan cheklanmaydi. Ushbu tilda shakllangan ilmiy adabiyot, maxsus leksika va terminologik anʼanalar keyingi davrlarda Yevropa tillarida ilmiy bilimlarni ifodalash hamda tizimlashtirish jarayonlariga taʼsir koʻrsatgan. Korenjak (2023) lotin tilining ilm-fan tili sifatidagi rivojlanishini va uning Yevropa milliy tillari bilan munosabatini tarixiy jihatdan yoritadi.

Shu bilan birga, zamonaviy ingliz tilidagi barcha lingvistik terminlarni bevosita lotin tilidan kelib chiqqan deb hisoblash toʻgʻri emas. Ayrim birliklar lotin tilidan toʻgʻridan-toʻgʻri oʻzlashgan, boshqalari fransuz tili kabi vositachi tillar orqali kirgan, yana bir qismi esa yunon tilidan kelib chiqqan boʻlib, lotin ilmiy anʼanasi orqali xalqaro miqyosda tarqalgan. Shu sababli maqolada “lotin tilidan kelib chiqqan” tushunchasi ehtiyotkorlik bilan qoʻllanib, terminlarning tarixiy etimologiyasi bilan ularning zamonaviy ingliz tilidagi morfemik tuzilishi alohida koʻrib chiqiladi.

Tadqiqotning maqsadi — ingliz tilidagi tanlangan lingvistik va til oʻqitish terminlarining etimologik manbalarini tavsiflash, ularning derivatsion xususiyatlarini

Date: 7th October-2026

qiyosiy tahlil qilish hamda lotincha elementlarning termin hosil qilishdagi rolini aniqlash. Tadqiqot savollari quyidagilardan iborat: terminlarning tarixiy manbalari qaysi jihatlari bilan farqlanadi; zamonaviy ingliz tilida qanday derivatsion modellar kuzatiladi; tarixiy etimologiya va sinxron morfemik tahlil o'rtasidagi farq qanday namoyon bo'ladi?

2. MATERIALLAR VA METODLAR

Tadqiqot materiali sifatida grammatikaga, fonetikaga, nutq tovushlari va til tavsifiga oid inglizcha terminlar tanlandi. Materialni tanlashda terminlarning tilshunoslik adabiyotida qo'llanishi, etimologik manbasi va zamonaviy ingliz tilida hosilaviy shakllarga ega bo'lishi e'tiborga olindi. Terminlar bir xil kelib chiqishga ega degan taxmin bilan emas, balki manbasi turlicha bo'lishi mumkin bo'lgan terminologik birliklar sifatida tahlil qilindi.

Tadqiqotda tavsifiy, etimologik, morfemik va qiyosiy tahlil usullaridan foydalanildi. Tavsifiy usul terminlarning hozirgi til tizimidagi qo'llanishini ko'rsatishga xizmat qildi. Etimologik tahlil ularning tarixiy manbalarini aniqlashga, morfemik tahlil esa zamonaviy ingliz tilida ajratilishi mumkin bo'lgan asos va affikslarni tavsiflashga qaratildi. Qiyosiy usul tarixiy tuzilish bilan hozirgi so'z yasalishi o'rtasidagi farqlarni ko'rsatish uchun qo'llanildi.

Metodologik jihatdan muhim tamoyil shundan iboratki, so'zning tarixiy manbasi uning hozirgi ingliz tilida morfemalarga bo'linishini avtomatik ravishda belgilamaydi. Masalan, lotin tilidagi tarkibiy qismlarga ajralgan so'z ingliz tilida butun o'zlashma sifatida qabul qilinishi mumkin. Aksincha, tarixan boshqa tildan olingan birlik ingliz tilida yangi hosila shakllarni yuzaga keltirishi mumkin. Shu sababli tarixiy etimologiya va sinxron derivatsiya o'zaro bog'liq, ammo aynan bir hodisa bo'lmagan tahlil yo'nalishlari sifatida qaraladi.

3. NATIJALAR

Tahlil qilingan terminlar kelib chiqishiga ko'ra shartli ravishda uch guruhga ajratildi: 1) lotincha manbaga ega bo'lgan va lotin ilmiy an'anasi orqali tarqalgan birliklar; 2) lotincha yoki fransuzcha vositachilik orqali ingliz tiliga kirgan birliklar; 3) asl manbasi yunoncha bo'lsa-da, xalqaro ilmiy terminologiya tarkibida lotin tili bilan bog'liq an'analari orqali tarqalgan birliklar. Ushbu guruhlash mutlaq va yakuniy tasnif emas; ayrim terminlarning tarixi bir necha til bosqichini qamrab oladi.

3.1. Tanlangan terminlarning etimologik va derivatsion tavsifi

№	Termin	Etimologik manba	Derivatsion xususiyat	Izoh
1	Alphabet	Qadimgi yunoncha alphabētos; lotincha alphabetum orqali tarqalgan.	Hozirgi ingliz tilida odatda yaxlit o'zlashma; alphabetic, alphabetically kabi hosilalar mavjud.	Bevosita lotincha kelib chiqqan termin deb ko'rsatish aniq emas.
2	Grammar	Yunoncha grammatikē; lotin va fransuz ilmiy an'analari orqali ingliz tiliga kirgan.	grammar → grammatical → grammatically.	Asosiy tarixiy manba yunoncha; hosila shakllar ingliz tilida faol.

Date: 7thOctober-2026

3	Conjugation	Lotincha coniugatio bilan bog'liq.	conjugate → conjugation; -ion nominal yasovchi sifatida tahlil qilinishi mumkin.	Tarixiy shakl bilan zamonaviy hosilalanish o'rtasida morfologik o'zgarish bor.
4	Declension	Lotincha declinatio bilan bog'liq; ingliz tiliga tarixiy til aloqalari orqali kirgan.	decline va declension semantik jihatdan bog'liq, biroq oddiy, to'liq shaffof hosila deb talqin qilish ehtiyotkorlikni talab qiladi.	Etimologik aloqa zamonaviy derivatsion tahlilga teng emas.
5	Pronoun	Lotincha pronomen: pro- va nomen elementlari bilan bog'liq.	Zamonaviy ingliz tilida ko'pincha yaxlit termin sifatida o'zlashtiriladi.	Tarixiy ichki tuzilish hozirgi morfemik shaffoflikni kafolatlamaydi.
6	Preposition	Lotincha praepositio bilan bog'liq.	preposition → prepositional.	Prae- tarixan prefiks bilan bog'liq; hozirgi tahlil kontekstga bog'liq.
7	Adjective	Lotincha adiectivum bilan bog'liq; fransuzcha vositachilik ham muhim.	adjective → adjectival.	Hosila sifat shakli ingliz tilidagi derivatsiyani namoyon qiladi.
8	Adverb	Lotincha adverbium bilan bog'liq.	adverb → adverbial.	Termin lotincha manbaga ega; -ial bilan hosilalanish zamonaviy ingliz tilida kuzatiladi.
9	Participle	Lotincha participium bilan bog'liq.	Ko'pincha yaxlit o'zlashma; participial kabi hosila shakl mavjud.	Tarixiy tarkibni ingliz tilidagi faol morfemik tarkib bilan tenglashtirmaslik kerak.
10	Inflection	Lotincha inflexio bilan bog'liq.	inflect → inflection.	Fe'l va ot shakllari orasida zamonaviy ingliz

Date: 7th October-2026

				tilida derivatsion aloqa mavjud.
11	Phonetic	Yunoncha phōnē (“ovoz, tovush”) asosidagi xalqaro terminologik birlik.	phonetics, phonetic, phonetically; turli affikslar orqali hosilalar.	Yunoncha kelib chiqishi sababli sof lotincha terminlar qatoriga kiritilmaydi.
12	Assessment	Inglizcha assess + -ment; assess so‘zining tarixiy etimologiyasi fransuzcha va lotincha qatlamlar bilan bog‘liq.	assess → assessment; -ment ot yasovchi qo‘shimcha.	Til o‘qitish va baholash sohasiga oid termin; sof lingvistik termin emas.
13	Examination	Lotincha examinare/examinatio bilan bog‘liq va fransuzcha vositachilik orqali tarqalgan.	examine → examination; -ation ot yasovchi model.	Ta’limiy termin sifatida lingvistik terminologiyaga yaqin sohada qo‘llanadi.
14	Articulation	Lotincha articulatio bilan bog‘liq.	articulate → articulation; -ion bilan ot yasalishi.	Fonetikada nutq a’zolari harakati va tovush hosil bo‘lishini ifodalaydi.
15	Pronunciation	Lotincha pronuntiare bilan tarixiy aloqador; ingliz tiliga fransuzcha tarixiy bosqichlar orqali kirgan.	pronounce → pronunciation; asosning yozilishida o‘zgarish yuz beradi.	Morfologik o‘zgarish yozuv va talaffuz bilan bog‘liq.
16	Intonation	Lotincha intonare/intonatio bilan bog‘liq.	intone → intonation; -ation modeli.	Prosodiya va nutq ohangiga oid termin.
17	Vocalization	Lotincha vox/vocalis ildizlari bilan bog‘liq.	vocalize → vocalization; qatlamli derivatsion tahlil ham mumkin.	Qatlamli derivatsiya kuzatiladi; tahlil tanlangan modelga bog‘liq.
18	Articulatory	Articulate/articulation oilasi va lotincha articulare bilan tarixiy aloqador.	articulate → articulatory; -ory sifat yasovchi element sifatida qaraladi.	Hosila sifat fonetik tavsiflarda qo‘llanadi.
19	Classification	Lotincha classis va keyingi xalqaro	classify → classification; -	Termin turli fanlarda, jumladan

Date: 7th October-2026

		terminologik shakllar bilan bog'liq.	ation nominal yasovchi model.	tilshunoslikda, keng qo'llanadi.
20	Modification	Lotincha modificare/modificatio bilan bog'liq.	modify → modification; - ation bilan ot yasalishi.	Tilshunoslikda shakl yoki tuzilishdagi o'zgarishni ifodalashi mumkin.

3.2. Asosiy derivatsion modellar

Tahlil materialida bir nechta derivatsion model kuzatildi. Birinchisi — suffiksatsiya: grammatical, prepositional, adverbial, inflection, articulation, intonation, classification va modification kabi shakllarda suffikslar yangi so'z turkumi yoki terminologik vazifani yuzaga keltiradi. Ikkinchisi — fe'ldan ot yasash: conjugate–conjugation, inflect–inflection, examine–examination va classify–classification juftliklari bunga misol bo'ladi. Uchinchisi — asosning fonologik yoki orfografik o'zgarishi: pronunciation shaklida pronounce fe'li bilan ot shakli o'rtasida yozuvdagi farq ko'zga tashlanadi.

To'rtinchi holat — tarixiy prefiksli tuzilmalar. Pronoun va preposition kabi terminlarning lotincha manbalarida pro-, prae- kabi elementlar mavjud. Biroq bunday elementlarni zamonaviy ingliz tilida har bir vaziyatda mustaqil, faol prefiks sifatida ajratish mumkin, deb bo'lmaydi. Beshinchi holat — yunoncha va lotincha elementlarning xalqaro terminologiyada o'zaro ta'siri. Phonetic va alphabet kabi birliklar lotin ilmiy an'anasi bilan tarixan bog'langan bo'lsa ham, ularning eng qadimgi etimologik manbasi yunon tilidir.

4. MUHOKAMA

Natijalar etimologiya va derivatsiya o'rtasidagi farqni alohida e'tiborga olish zarurligini ko'rsatadi. Etimologiya so'zning tarixiy kelib chiqishi, shakl va ma'no taraqqiyotini o'rgansa, sinxron derivatsion tahlil hozirgi til tizimida so'zning qaysi qismlari anglanishi, qaysi hosila shakllar bilan munosabatga kirishishi va qanday so'z yasash modellarida qatnashishini tekshiradi. Danilina (2014) lotincha kelib chiqishga ega lingvistik terminlar tarkibida o'zak morfemalar, radiksoidl va maxsus termin hosil qiluvchi elementlarni bir-biridan farqlash masalasiga e'tibor qaratadi.

Termin tarkibidagi tarixiy lotincha unsur har doim ham hozirgi ingliz tilida mustaqil morfema sifatida faol bo'lavermaydi. Ayrim o'zlashmalar tilga yaxlit birlik sifatida kirib, keyinchalik ingliz tilining ichki so'z yasash tizimida yangi shakllar hosil qiladi. Shu sababli terminning tarixiy tarkibini hozirgi morfemik tuzilishga bevosita ko'chirish metodologik xatoga olib kelishi mumkin. Bunday holatlarda etimologik lug'atlar, tarixiy lug'atlar va zamonaviy morfologik tahlil birgalikda ishlatilishi lozim.

Bundan tashqari, tanlangan 20 birlikning barchasi qat'iy ma'noda faqat tilshunoslik terminlari emas. Assessment va examination ko'proq ta'limiy-baholash terminlari bo'lib, boshqa birliklar esa tilshunoslikda bevosita qo'llanadigan terminlar yoki fanlararo birliklardir. Shu bois ularni "lingvistik va til o'qitish terminlari" sifatida birgalikda tahlil qilish, lekin tasnifda ularning sohaviy maqomini aniq ko'rsatish maqsadga muvofiq.

Maqolaning cheklovlaridan biri shuki, etimologik yo'nalishlar qisqacha tavsiflangan, har bir termin uchun tarixiy lug'atdagi barcha oraliq shakllar va sanalar batafsil tiklanmagan.

Date: 7th October-2026

Kelgusidagi tadqiqotda ingliz, rus va o'zbek tillaridagi mos terminlar korpus asosida qiyoslanishi, lotincha termin-elementlarning hosila oilalari va tarjima ekvivalentlari alohida o'rganilishi mumkin.

5. XULOSA

Tadqiqot natijalari lotin tilining Yevropa ilmiy terminologiyasi tarixida muhim o'rin tutganini, biroq zamonaviy ingliz tilidagi terminlarning kelib chiqishi bir xil emasligini ko'rsatadi. Terminlarning ayrimlari lotincha manbaga ega, ayrimlari lotin yoki fransuz tili orqali tarqalgan, boshqalari esa yunoncha asosga ega bo'lib, xalqaro ilmiy an'ana tarkibida mustahkamlangan. Shu sababli "lotin tilidan kelib chiqqan termin" tushunchasini qo'llashda bevosita o'zlashma, vositachi til orqali kirgan birlik va yunoncha kelib chiqishga ega xalqaro termin o'rtasidagi farq saqlanishi zarur.

Derivatsion tahlil suffiksatsiya, fe'ldan ot yasash, asosning orfografik o'zgarishi, tarixiy prefiksli tuzilmalar va qatlamli so'z yasalishi kabi hodisalarni ko'rsatdi. Biroq tarixiy etimologik tuzilish bilan zamonaviy ingliz tilidagi morfemik tuzilish doimo mos kelmaydi. Ilmiy jihatdan ishonchli xulosa chiqarish uchun terminlarning etimologik tarixi va sinxron so'z yasalishi alohida, keyin esa o'zaro bog'liq holda tahlil qilinishi lozim.

Amaliy jihatdan bunday yondashuv lingvistik terminlarni o'qitish, terminologik lug'atlar tuzish, tarjima ekvivalentlarini aniqlash va ingliz hamda o'zbek tillaridagi terminlarning derivatsion xususiyatlarini qiyoslashda foydali bo'lishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

Bauer, L. (2003). *Introducing Linguistic Morphology* (2nd ed.). Edinburgh: Edinburgh University Press.

Danilina, N. I. (2014). Лингвистические термины латинского происхождения: этимология или деривация? Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия: Филология. Журналистика, 14(4), 31–37. <https://doi.org/10.18500/1817-7115-2014-14-4-31-37>

Dictionary of Medieval Latin from British Sources. "The Language." University of Oxford. <https://www.dmlbs.ox.ac.uk/web/the-language.html>

Durkin, P. (2009). *The Oxford Guide to Etymology*. Oxford: Oxford University Press.

Fransen, S. (2017). Latin in a Time of Change: The Choice of Language as Signifier of a New Science? *Isis*, 108(3), 629–635. <https://doi.org/10.1086/694189>

Korenjak, M. (2023). *Latin Scientific Literature, 1450–1850*. Oxford: Oxford University Press. <https://academic.oup.com/book/51690>

Lesnikov, S. (2011). Основные латинские терминологические элементы и термины метаязыка лингвистики. Научные ведомости БелГУ. Серия «Гуманитарные науки», № 12 (107), вып. 10. Библиографические сведения следует сверить с оригинальным выпуском журнала.

Novodranova, V. F. (2008). Именное словообразование в латинском языке и его отражение в терминологии. Москва. 321 с. https://rusneb.ru/catalog/000199_000009_004265882/

Date: 7th October-2026

Quirk, R., Greenbaum, S., Leech, G., & Svartvik, J. (1985). A Comprehensive Grammar of the English Language. London: Longman.

Берсенева, Н. С., Капшутарь, Е. С. К вопросу о влиянии латинского языка на деривацию англоязычных терминов естественных и гуманитарных наук. CyberLeninka. <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-vliyanii-latinskogo-yazyka-na-derivatsiyu-angloyazychnyh-terminov-estestvennyh-i-gumanitarnyh-nauk-na-primere-terminov-optiki>

ILMIY TAHRIR UCHUN ESLATMA

Maqolani jurnalga topshirishdan oldin muallif ma'lumotlari, jurnal talablari va adabiyotlarni rasmiylashtirish uslubi to'ldirilishi kerak. Jadvaldagi etimologik tavsiflar dastlabki qiyosiy xarita sifatida berilgan; yakuniy nashrda har bir terminning tarixi etimologik lug'atdagi alohida maqola bilan tekshirilishi, betlar va nashr ma'lumotlari tasdiqlanishi lozim. Alphabet va phonetic kabi yunoncha manbaga ega terminlarni bevosita lotincha kelib chiqqan birliklar sifatida tasniflash tavsiya etilmaydi. Assessment va examination esa qat'iy lingvistik terminlar emas, balki til ta'limi va baholash bilan bog'liq terminlardir.

